

УДК 330.1

Н. Гражевська, д-р. екон. наук, проф.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ СИНЕРГЕТИЧНОГО ПІДХОДУ В ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті висвітлено найважливіші філософсько-світоглядні та теоретико-методологічні здобутки синергетики в розумінні природи та механізмів розвитку економічних систем. Проаналізовано сучасний стан та проблеми застосування синергетичного підходу в економічних дослідженнях.

Ключові слова: економічна синергетика, міждисциплінарний підхід, синергетичний підхід в економічних дослідженнях, синергетичний сцієнтизм, нерівноважність та нелінійність економічних систем, самоорганізація та саморозвиток економічних систем.

Концептуальне усвідомлення складності, нелінійності та непрогнозованості сучасного економічного розвитку загострює потребу в оновленні інструментарію дослідження глибинних механізмів соціально-економічної динаміки на основі перегляду методологічних основ традиційного наукового знання. При цьому в якості новітніх орієнтирів міждисциплінарних наукових розвідок усе частіше використовуються філософсько-світоглядні здобутки синергетики, яка досліджує "процеси самоорганізації у відкритих, нерівноважних системах, що складаються із великої кількості підсистем, компонентів або частин, які складним чином взаємодіють між собою" [27, с.8]. Останнім часом виникла своєрідна "наукова мода" на використання синергетичних термінів та понять у тематично різних економічних публікаціях. У цьому контексті важливим є не лише розкриття перспективності синергетичного підходу в наукових дослідженнях, а й окреслення меж його застосування в економічній науці.

Нині опубліковано значну кількість наукових праць, присвячених соціально-філософському осмисленню та узагальненню синергетичних ідей, проблемам розвитку економічної синергетики, самоорганізації та саморозвитку економічних систем [1-29]. Їхній аналіз засвідчує, що серед науковців немає єдності в оцінці ролі та значення синергетичного підходу в економічних дослідженнях. Спектр думок простягається від визнання плідності теоретико-методологічних новацій синергетики, здатних суттєво поглибити розуміння природи та механізмів еволюції сучасних економічних систем, до критики, заснованої на запереченні самої можливості імплементації досягнень синергетики в соціальній науці.

Метою статті є висвітлення найважливіших філософсько-світоглядних та теоретико-методологічних здобутків синергетики в розумінні природи та механізмів розвитку сучасних економічних систем, обґрунтування перспектив і обмежень застосування синергетичного підходу в економічних дослідженнях.

Як відомо, термін "синергетика", як назву нової наукової дисципліни, запровадив у науковий вжиток у 70-ті роки ХХ ст. німецький фізик-теоретик Г. Хакен. Якщо звернутись до висловлювань вченого з цього приводу, то йдеться про "випадковий та непринциповий неологізм" грецького походження, обраний тому, що "за багатьма дисциплінами в науці були закріплені грецькі терміни" [27, 28]. Водночас дослідник зробив три принципи зауваження, а саме:

синергетика досліджує спільну дію багатьох підсистем у результаті якої на макроскопічному рівні виникає структура та відповідне функціонування;

для знаходження загальних принципів управління складними системами необхідне кооперування різних дисциплін, оскільки "існує різоча схожість між абсолютно різними явищами, наприклад, між лазерним випромінюванням та соціологічними процесами" [24, с.53].

незважаючи на започаткування синергетики в межах природничих наук, її найважливіші застосування будуть

пов'язані з дослідженням специфічних соціальних процесів, зокрема більш скрупульозним вивченням "економічних процесів, які є надзвичайно складними і одночасно кооперативними, тобто синергетичними" [24, с. 59-60].

Аналогічні результати в зазначений період були отримані бельгійським вченим російського походження І.Пригожиным, удостоєним Нобелівської премії за дослідження в галузі термодинаміки необоротних процесів, зокрема за теорію дисипативних структур (1977 р.). Коментуючи свої напрацювання в цій царині, І. Пригожин та його співавторка І. Стенгрес писали про особливе почуття інтелектуального та духовного піднесення, яке вони відчували, досліджуючи "шлях від того, що вже є, до того, що лише започатковується" та усвідомлюючи, що "матерія не є пасивною субстанцією, оскільки їй притаманна спонтанна активність". Наголошуючи на тому, що ідеї динамічного хаосу впливають на наше мислення "практично у всіх сферах пізнання – від космології до економіки", І. Пригожин також звертав увагу на можливість "перенесення нового теоретичного інструментарію, який розробляється в математичній фізиці, в біологію і соціально-гуманітарні науки" [18, с. 11; 21, с. 47].

Таким чином становлення синергетики було пов'язане з новаторськими дослідженнями в природничих науках, зокрема в фізиці, хімії, математиці. Водночас суттєвий вплив на започаткування нового напрямку наукових досліджень справили неортодоксальні ідеї, започатковані в межах еволюційної біології (розуміння розвитку як ймовірного процесу, в якому важливу роль відіграють випадкові процеси), кібернетики (відкриття механізмів зворотного зв'язку), загальної теорії систем (перенесення акцентів на дослідження характеру зв'язків та відносин між елементами системи, її взаємодії із зовнішнім середовищем) тощо. В подальшому ці наукові здобутки були інтерпретовані як "новий діалог людини з природою", наукова революція в природничих науках, пов'язана з переходом до нелінійного способу мислення та формуванням нової наукової картини світу.

Щодо сучасного стану теорії організації та самоорганізації складних систем, то нині відсутня однозначна інтерпретація не лише її назви (синергетика, нерівноважна термодинаміка, теорія дисипативних структур, теорія динамічного хаосу, теорія катастроф), але й наукового статусу. Як уже зазначалось, Г. Хакен трактував синергетику як нову наукову дисципліну. Водночас він писав про синергетику, як про універсальну та формальну мову, що дозволяє описати різноманітні процеси самоорганізації, "форум, на якому вчені різних дисциплін зустрілися один з одним для того, щоб обмінятися своїми ідеями як впоратися з великими системами" [28]. Сучасні дослідники трактують синергетику як полідисциплінарну науку, метамову і стратегію дослідження в концепції трансдисциплінарності, нову нелінійну парадигму, сформовану в процесі філософсько-методологічного узагальнення наукових результатів сучасного природознавства тощо.

Важливо зауважити, що розвиток синергетики актуалізував ідеї міждисциплінарності (кооперування різних наукових дисциплін, циркуляції спільних понять), полідисциплінарності (одночасного вивчення об'єкта багатьма науковими дисциплінами) і трансдисциплінарності (реалізації дослідних стратегій, що перетинають дисциплінарні межі конкретних наук) в наукових дослідженнях. У 1980-90-ті роки застосування синергетики в суспільних науках активно обговорювалось зарубіжними та вітчизняними дослідниками. Саме в цей період сформувались світові центри синергетичних досліджень: Інститут Санта-Фе в США, Інститут складних систем Нової Англії, Європейське співтовариство складних систем та ін.

При цьому в економічній науці синергетичний підхід до вивчення еволюції складних систем виявився затребуваним раніше, ніж у інших суспільних науках, в силу таких обставин:

- якісне ускладнення економічних систем, неминучим наслідком якого стало посилення їхньої нерівноваги та нестійкості, привернуло увагу вчених до дослідження вкрай небезпечних кризових та катастрофічних (біфуркаційних) процесів і явищ;
- критика "мейнстріму" економічної науки за "бачення економіки як точного оптимізаційного процесу, а не як хаотичного процесу, що самоорганізується і лише наближено демонструє впорядкованість" сприяла усвідомленню того, що сучасній економічній теорії "не потрібно більше або менше математики та статистики, їй потрібні математика і статистика, краще пристосовані до завдань і обмежень економічного аналізу" [26, с. 86, 94];
- усвідомлення неспроможності традиційних науково-дослідних програм пояснити причини і механізми посткомуністичних трансформацій та подальшу дивергенцію траєкторій розвитку постсоціалістичних країн активізували пошук нових теоретико-методологічних підходів у межах нової економічної транзитології;
- явна чи прихована міждисциплінарність, притаманна економічній науці практично з часів А. Сміта (ясравим прикладом цього є уявлення про спонтанне прагнення економіки до єдиного стану рівноваги, співзвучне класичній механіці Ньютона), сприяли її подальшій еволюції в контексті зміни наукової картини світу.

З початку 90-х років ХХ ст. в економічній науці був започаткований новий напрям досліджень – економічна синергетика. Переклад на російську мову праць Д.-Э. Бестенса, В.-М. Ван Ден Берга, Д. Вуда, В.-Б. Занга, Д. Канемана, А. Тверські, Э. Петерса та ін. надав нового поштовху дослідженням українських та російських вчених у цій царині. Водночас виникла небезпека масового формального звернення до синергетики, формування так званих псевдосинергетичних асоціацій та дискредитації нового підходу в наукових дослідженнях. Наслідком цього стала критика економічної синергетики, що розгорнулася за такими основними напрямками:

- 1) прибічники традиційних дослідних програм не сприйняли чужорідну термінологію, стверджуючи, що по-суті відбувається "обволікання" синергетичними поняттями звичних напрямів економічних досліджень;
- 2) представники природничих наук заявили про деформацію, розмивання та довільне розширення економістами чітко окреслених природничих та математичних понять;
- 3) філософи звернули увагу на загрозу редукціонізму та синергетичного сцієнтизму, що прийшов на зміну фізикалізму внаслідок втрати методологічних орієнтирів та ігнорування економістами міждисциплінарних меж.

На думку критиків економічної синергетики, немає ніяких підстав для редукції, використання теоретичних моделей з фізики дисипативних структур для опису

явищ соціально-гуманітарної сфери, так як не встановлені основоположні відносини гомоморфності між поняттями, що описують такі різні сфери знання та пізнання [10]. Висловлюючи побоювання з приводу всеохоплюючих претензій синергетики щодо інтеграції природничих та соціальних наук на єдиній платформі деякі дослідники навіть оголосили синергетику псевдонаукою, що прагне "посісти провідне місце серед безлічі окремих наук" [3, с.110].

У зв'язку з цим зауважимо, що завжди існувала проблема адаптації принципів та ідей природничих наук до соціальної сфери. Загальновизнано, що пряме поширення на соціальні системи законів природи є непродуктивним, оскільки сутність людини гетерогенна, вона належить як природі, так і суспільству, культурі, суперечливо поєднуючи своє матеріальне буття з духовним, природне із соціальним [1]. При цьому слід погодитися з тими дослідниками, які вважають, що проблема сцієнтизму та антисцієнтизму в науці має давню історію, до цього часу не вирішена і, ймовірно, не може бути вирішена в принципі [10, с.43].

Йдеться про усвідомлення виняткової складності соціально-економічних систем, наявності найрізноманітніших факторів, що визначають їхню динаміку та формують широкий спектр альтернатив нелінійної еволюції, пов'язаної із свідомою цілеспрямованою діяльністю людини, її унікальною здатністю виходити за рамки обмежень, встановлених минулим, обирати та корегувати як мету, так і засоби її досягнення. У цьому контексті важливим є не лише усвідомлення перспективності синергетичного підходу до вивчення економічної життєдіяльності суспільства, а й окреслення меж його застосування. На нашу думку, економічна синергетика не скасовує методологію традиційної економічної науки. Вона збагачує можливості пізнання сучасної економічної реальності, сприяючи виникненню так званої подвійної інформаційної спіралі, за якої різні теоретико-методологічні підходи перебувають у постійному діалозі один з одним.

Щодо сучасних публікацій вітчизняних дослідників у галузі економічної синергетики, то більшість з них заснована на словесному описі нерівноважних процесів в економіці без перевірки висунутих гіпотез з допомогою синергетичних моделей, або ж містить абстрактні математичні моделі без емпіричного підтвердження їх істинності. У зв'язку з цим зауважимо, що проводити дослідження в руслі економічної синергетики не спираючись на синергетичні моделі неможливо, оскільки "немає іншого доступу до світу складних систем, крім побудови нелінійних моделей цих систем на основі виокремлення так званих параметрів порядку" [25]. Незатребуваність таких досліджень можна частково пояснити тим, що синергетика руйнує традиційні уявлення про соціально-економічну стабільність та відповідні очікування з боку суспільства, що є визначальними для сучасної економічної політики.

Водночас нині цілком обґрунтовано можна говорити про сформовані методологічні орієнтири синергетичного підходу в економічних дослідженнях, а саме:

- 1) трактування нерівноваги та нестійкості як важливих джерел складної економічної динаміки, основної передумови довгострокової стабільності сучасних економічних систем, "джерела багатоманітності та стійкості економічної динаміки, а не шумів і випадкових збурень, як це робить економіка традиційна" [11, с.8];

2) аналіз відкритих економічних систем як таких, що самоорганізуються та саморозвиваються під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників їхньої еволюції на основі механізмів кооперативної взаємодії внаслідок чого спонтанно виникає новий порядок, структура або динамічний режим;

3) визнання нелінійності, альтернативності та незворотності розвитку економічних систем, характеристики яких залежать від процесів, що в них відбуваються на основі суперечливої взаємодії "імітаційного" та "інноваційного" типів індивідуальної активності;

4) трактування детермінованості та випадковості як рівноправних чинників господарської еволюції з урахуванням фундаментальної ролі випадковості в полі бифуркації та конструктивної ролі детермінізму після вибору системою однієї з можливих траєкторій розвитку;

5) визнання конструктивної ролі хаосу, який не гарантує вихід на структури самоорганізації, однак генерує інновації, що розширюють спектр можливостей суспільного вибору;

6) заперечення принципової можливості довгострокової прогнозованості економічного розвитку та контролю поведінки нестійких систем. На думку І. Пригожина нині людство досягло поворотного пункту – започаткування нової раціональності, за якої наука не ототожнюється з повною визначеністю, а ймовірність – з незнанням, що дозволяє відобразити всю складність реальному світу [20, с.13-14];

7) обґрунтування ефективного управлінського впливу на економічну систему як резонансного, акупунктурного, здатного "підштовхнути" її на одну з можливих траєкторій самопідтримуючого розвитку. На думку прихильників синергетичної парадигми, трансформація складної системи "не може здійснюватися лише за рахунок збільшення енергетичних та силових впливів. Простий силовий тиск часто веде до того, що система просто-напросто "збивається" до попередніх структур, що потенційно закладені в певних рівнях її організації" [12, с.3].

При цьому заслуговує на увагу фундаментальний висновок прибічників синергетичного підходу щодо активної ролі та моральної відповідальності економічних суб'єктів, які усвідомлюють необхідність змін та втілюють їх у життя. У своєму посланні майбутнім поколінням І. Пригожин звертає увагу на те, що "сучасні науки, які вивчають складність світу, спростовують детермінізм: вони наполягають на тому, що природа є творчою на всіх рівнях її організації. Майбутнє не дано нам заздалегідь. ...навіть у фундаментальних науках є темпоральний, нарративний елемент. Світ є конструкцією, в розбудові якої ми всі можемо брати участь" [19].

Проведений аналіз дає змогу сформулювати такі висновки:

1. використання методологічних новацій синергетики в наукових дослідженнях збагачує можливості пізнання та конструктивної зміни сучасної економічної реальності, дозволяє аналізувати господарський розвиток в новій "системі координат", акцентуючи увагу на тих аспектах реальності, які найбільш характерні для сучасного етапу соціально-економічних змін: нелінійності, альтернативності, нестійкості, нерівноважності, емерджентності тощо;

2. незважаючи на визнання перспективності синергетичного підходу в економічних дослідженнях потенціал синергетики в практичній площині створення неортодоксальних моделей функціонування та розвитку складних соціально-економічних систем залишається поки що не реалізованим;

3. подальша реалізація теоретико-методологічного потенціалу економічної синергетики потребує її само-рефлексії, осмислення наукових основ, можливостей та обмежень застосування новітніх підходів та моделей в економічних дослідженнях.

Список використаних джерел

1. Базилевич В.Д., Ільїн В.В. Метафізика економіки. Монографія / В.Д. Базилевич, В.В. Ільїн. – К.: Знання, 2007. – 718 с.
2. Бородин Л.И. Бифуркации в процессах эволюции природы и общества: общее и особенное в оценке И. Пригожина. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kleio.asu.ru/aik/bullet/29/20.html>.
3. В защиту науки / [отв. Ред. Э.П.Кругляков]; Комис. по борьбе с лженаукой и фальсификацией науч. исслед. РАН. – М.: Наука, 2006. Бюл. №1. – 2006. – 182 с.
4. Вагурич В.А. Синергетика эволюции современного общества / В.А.Вагурич. – Луганск: Копицентр, 2005. – 200 с.
5. Вызов познанию: стратегия развития науки в современном мире. – М.: Наука, 2004. – 475 с.
6. Гальчинский А.С. Экономическая методология. Логика обновления: [навчальний посібник] / А. С. Гальчинський. – К.: АДЕФ-Україна, 2010. – 572 с.
7. Гражевська Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін. Монографія / Н.І. Гражевська. – К.: Знання, 2008. – 431 с.
8. Данилов Ю.А., Синергетика – наука о самоорганизации // Прекрасный мир науки. – М., "Прогресс-Традиция". – 2008 г. –149 с.
9. Евстигнеева Л.П., Евстигнеев Р.Н. Экономика как синергетическая система / Л.П. Евстигнеева, Р.М.Евстигнеев. – М.: ЛЕНАНД, 2010. – 272 с.
10. Жилин В.И. Синергетический сциентизм: Критический анализ философско-методологических оснований / В.И. Жилин. – М.: КРА-САНД, 2011. – 192 с.
11. Занг В.-Б. Синергетическая экономика. Время и перемены в нелинейной экономической теории / Вай-Бин Занг. – М.: Мир, 1999. – 280 с.
12. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Законы эволюции и самоорганизации сложных систем / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов. – М.: Наука, 1994. – 236 с.
13. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Синергетика как новое мировидение: диалог с И.Пригожиным / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов // Вопросы философии. – 1992. –№12. – С. 15-27.
14. Колесникова Т.А. Антикризисное управление обществом риска: Синергетическая концепция / Т.А. Колесникова.– М.: ЛИБРОКОМ, 2009. – 176 с.
15. Милованов В.П. Неравновесные социально-экономические системы. Синергетика и самоорганизация / В. П. Милованов. – М.: Едиториал УРСС, 2001. – 264 с.
16. Николис Дж. Динамика иерархических систем. Эволюционное представление / Дж. Николис. М., 1989. – 486 с.
17. Поплавська Ж. Ефект взаємодії: синергізм в економіці. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.visnyk-npu.kiev.ua.
18. Пригожин И. Конец определенности. Время, хаос и новые законы природы / И. Пригожин. – Ижевск: НИЦ "Регулярная и хаотическая динамика", 2000. – 208 с.
19. Пригожин И. Кость еще не брошена. Послание к будущим поколениям. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // spkurdyumov.narod.ru/pprigoj.htm.
20. Пригожин И. От существующего к возникающему. Время и сложность в физических науках / И. Пригожин. – М.: Наука, 2002. – 328 с.
21. Пригожин И. Перспективы исследования сложности // Системные исследования: Методологические проблемы. Ежегодник. – М., 1986.
22. Пригожин И., Николис Г. Самоорганизация в неравновесных системах: От диссипативных структур к упорядоченности через флуктуации / И. Пригожин, Г. Николис. – М.: Мир, 1979. – 512 с.
23. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с.
24. Синергетике 30 лет. Интервью с профессором Хакеном. Проведено Е.Н. Князевой // Вопросы философии. – 2000. – № 3. – С. 53–61.
25. Синергетическая парадигма. Многообразие поисков и подходов. М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 536 с.
26. Тарасевич В.М. Экономическая синергетика: концептуальные аспекты / В.М. Тарасевич // Экономика і прогнозування. – 2002. – №4. – С.57-67.
27. Фули Д. Математический формализм и политэкономическое содержание // Вопросы экономики. – 2012. – №7. – С.82-94.
28. Хакен Г. Синергетика. Иерархия неустойчивости в самоорганизующихся системах и устройствах / Г. Хакен. – М.: Мир, 1985. – 423 с.
29. Хакен Г. Тайны природы. Синергетика: учение о взаимодействии / Г. Хакен. – Ижевск: ИКИ, 2003. – 320 с.

Надійшла до редколегії 15.02.13

Н. Гражевская, д-р. экон. наук, проф.
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ СИНЕРГЕТИЧЕСКОГО ПОДХОДА В ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

В статье рассмотрены важнейшие философско-мировоззренческие и теоретико-методологические достижения синергетики в понимании природы и механизмов развития экономических систем. Проанализировано современное состояние и проблемы применения синергетического подхода в экономических исследованиях.

Ключевые слова: экономическая синергетика, междисциплинарный подход, синергетический подход в экономических исследованиях, синергетический сциентизм, неравновесность и нелинейность экономических систем, самоорганизация и саморазвитие экономических систем.

N. Grazhevskya, Doctor of Sciences (Economics), Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

METHODOLOGICAL GUIDELINES OF SYNERGISTIC APPROACH IN ECONOMIC RESEARCH

The article highlights the most important philosophical, ideological and theoretical-methodological gains of synergy in understanding of nature and development mechanisms of modern economic systems. Author analyzes present status and problems of application of synergetic approach in economic research.

Keywords: economic synergetic, an interdisciplinary approach, synergetic approach in economic research, synergistic scientism, nonequilibrium and nonlinear economic systems, self-organization and self-development of economic systems.

УДК 330.101

А. Залєвська-Шишак, канд. екон. наук, асист.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СУСПІЛЬНИХ БЛАГ В ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

У статті розкрито сутність і значення суспільних благ трансформаційній економіці. Розглянуто роль держави та виявлено специфіку функціонування державного сектора економіки. Розкрито особливості відтворення суспільних благ та перспективи їх розвитку в умовах ринкової трансформації економіки.

Ключові слова: суспільні блага, державний сектор, державна власність, трансформаційна економіка.

Динаміка економічного та соціального зростання свідчить про те, що сучасний світ характеризується розвитком демократизації державного управління, що зумовлює зміну парадигми державноуправлінського впливу, яка знаходить свій прояв у зміні моделі суб'єктно-об'єктних взаємовідносин держави і суспільства. Змінюються форми і методи впливу держави, які враховують право суспільства на вільний вибір, проте роль і функції держави щодо організації суспільної влади залишаються незмінними.

Ринкові перетворення в Україні, викликані об'єктивною необхідністю трансформації відносин власності, зумовили, насамперед, зміну ролі держави в економіці суспільства. Перехід від державно-планової економіки до ринково-конкурентної вимагав позбавлення держави монополії на власність, запровадження ринкових інститутів і методів господарювання, розвитку відносин власності, які б ґрунтувалися на плюралізмі її форм. Тому мета приватизації в Україні полягала не в коригуванні або поліпшенні системи, а в докорінній зміні принципів функціонування економіки [14, с. 4].

Мінімальна роль держави в процесі трансформації адміністративно-командної в змішану економіку виявилася некоректною. Це обумовлено такими головними причинами.

По-перше, в Україні роль держави традиційно була великою. Декілька століть народ жив за волею і законами царя, держави, партії. Як попередній, так і новий досвід нашої країни переконає, що зменшення державного впливу на суспільне життя призводить до безладдя, хаосу і в кінцевому підсумку до соціально-економічної кризи, в умовах якої втрачається керованість суспільством.

По-друге, протягом всього ХХ століття спостерігається зміцнення позицій уряду як регулюючого органу в усіх передових економічно розвинених країнах зі змішаною економікою. Характерною особливістю є те, що економічна роль держави значно зростає у періоди загальнонаціональних криз, коли стає необхідністю об'єднати сили суспільства і спрямувати наявні ресурси на розв'язання невідкладних проблем при жорсткому контролі з боку держави. Свідченням цьому є дії уряду США під час так званої Великої депресії в 1929 – 1933 роках.

В свій час президент США Ф. Д. Рузвельт разом з урядом розробив та запровадив комплекс заходів державного регулювання. До останніх відносились такі як: введення надзвичайного закону про банки з націоналі-

зацією тих з них, які займались кримінально-спекулятивною діяльністю; диференційне посилення податкової системи; елементи планування в управлінні; заборону на вивіз із країни капіталів і золота; підтримку вітчизняних товаровиробників; державні дотації фермерам з метою піднесення с/г виробництва країни; режим економії у сфері державного управління із скороченням держадміністрації і витрат на її утримання, з обмеженням, наприклад, зарубіжних поїздок чиновників усіх рангів; регулювання і контроль за діяльністю монополій; обмеження сепаратистських настроїв окремих штатів; широка гласність і систематична звітність перед суспільством та інші заходи [6, с. 97].

Величезні фінансові засоби, отримані від оподаткування багатих верств населення (при податку 70% з доходу 100 тисяч доларів і 91 % з доходу один мільйон доларів), держава використовувала для перебудови структури виробництва, будівництва доріг, покращання залізничного та водного транспорту, модернізації інфраструктури та на інші цілі, включаючи виплати соціальних пільг, спрямовуючи інвестиції у першу чергу в галузі з найменшими капіталовкладеннями і найбільшими трудовими затратами, забезпечуючи тим самим зростання зайнятості і відродження споживчого попиту. Одночасно з цим здійснювались законодавчі та адміністративні заходи по боротьбі з корупцією в усіх владних структурах, організовано злочинність і рекетом, захистом підприємств та забезпеченню їх безпеки. Саме в цей період державна влада заклала фундаменти гласності у частині використання фінансових ресурсів державою і сплатою податків громадянами, покращила національну статистику і бухгалтерський облік, посилила суспільний контроль за діяльністю казначейства [6, с. 98].

По-третє, умовою функціонування сучасної змішаної економічної системи є взаєморівноваження приватного, колективного і державного секторів економіки, з одного боку, а з другого – взаємне усунення недоліків, що притаманні як ринку, так і державному регулюванню економіки. Останнє, в залежності від особливості моделі ринкової економіки, сприяє встановленню кількісного і якісного співвідношення між приватним, колективним і державним секторами, які й утворюють відповідну змішану економічну систему.

Безперечно, що названі тенденції у країнах з розвинутою економікою не діють односпрямовано, оскільки є чинники, що сприяють їх розвитку і такі, що протидіють їм. До перших відноситься технологічний прогрес. На-